

SAS PÉTER

KELEMEN LAJOS ÉS MÁRTON ÁRON TALÁLKOZÁSA AZ ERDÉLYI MAGYAR TUDOMÁNYOS ÉLETBEN

Az Erdélyi Okmánytár megvalósulásának előzményei

■ Kelemen Lajosnak (1877–1963), Erdély legendás levéltárosának Kolozsvárott 1932 őszétől volt lehetősége megismernie és nyomon követnie Isten szolgája Márton Áron (1896–1980) munkásságát, aki az egyetemi ifjúság lelkipásztoraként, majd a Katolikus Népszövetség igazgatójaként, utóbb 1939. február 12-én elkövetkezett erdélyi püspökké szenteléséig¹ a Szent Mihály-templom és egyházközség plébánosaként tevékenykedett.² Az erdélyi tudományosság világával 1930 nyarán Gyulafehérvárt az Erdélyi Egyházmegye (1932-től Gyulafehérvári Egyházmegye) püspöki levéltárosaként, 1933-tól Kolozsvárt György Lajossal, az *Erdélyi Iskola* „neveléstudományi és népnevelő” folyóirat alapító szerkesztőjeként teremtett kapcsolatot.³ Kelemen Lajossal személyesen ismerhették egymást, Róth Hugó alelnök és Kántor Lajos titkár levélben értesítették, hogy 1937. február 21-én az Erdélyi Múzeum-Egyesület évi rendes közgyűlésén választmányi tagnak választották.⁴ Márton Áron 1937. március 2-án kelt válaszlevelében nemcsak megköszönte az értesítést, egyúttal későbbi püspöki jelmondata – *Non recuso laborem* (Nem utasítom vissza a munkát) – értelmében megfogadta, hogy „igyekezni fogok a nagy múltú egyesület célkitűzéseit tehetségem szerint előmozdítani”.⁵ A személyes jellegű kapcsolatról tanúskodik a kolozsvári püspökszentelés után a Kelemen Lajosnak elküldött köszönő kártya is: „Pax Christi. Püspökké szentelésem alkalmával nyilvánított kedves figyelmét és jókívánságait hálásan köszönöm. Gyulafehérvár, 1939. február hó. MÁRTON ÁRON felszentelt püspök.⁶ Hihetőleg dr. Hirschler József prelátus-plébános temetésén is találkozhattak, akit – Márton Áron búcsúbeszéde alapján⁷ – mindketten kölcsönösen tiszteltek. Kelemen Lajos – felkérésre – művészettörténeti tanulmányokat írt a reneszánsz lelkületű plébános *Művészeti Szalon* címmel alapított folyóiratába.⁸ Halálakor így méltatta emlékét: „Kevés oly értékes embere volt Kolozsvárnak, mióta én itt élek, mint ő, aki alkotásokban hagyta most hátra nagy emlékezetét.”⁹ Ugyancsak naplóbejegyzése örökítette meg a katolikus főpap és az unitárius levéltáros szoros lelki kapcsolatát. „Nekem utolszori találkozásunkkor azt mondta, hogy úgy szeret, mint egy testvérét. Hálás szívvel jegyzem föl ezt. Kétszer is voltam a ravatalánál.”¹⁰

Kelemen Lajos és Márton Áron levélváltásának időszakában Erdély ismételtelen bonyolult, komplikált történelmi időszakot élt át. A második bécsi döntés után Márton Áron a kétfelé vágott szülőföldjén kisebbségi sorban maradt híveivel Dél-Erdélyben, püspöki székhelyén szolgált tovább. Oda érkezett Tamás Lajosnak,¹¹ az Erdélyi Tudományos Intézet igazgatójának levele. A Szentmiklósi Ferenc¹² közvetítésével érkezett kérvényében engedélyt kért, hogy a székeskáptalani levéltár 750 középkori okleveléről fényképmásolatokat készíttethessen. A Tamás Lajos vezette intézmény létrejötté egy fontos tanácskozás eredménye volt. Gróf Teleki Pál (1879–1941) Kolozsvárt, 1940. október 18-án az „erdélyi életkérdések” megbeszélésére találkozót hívott össze, melyen politikusokon kívül az erdélyi tudományos és irodalmi élet vezető személyiségei vettek részt. A sajtóbeszámoló alapján „a kultuszminiszter Kolozsvárott Erdélyi Tudomá-

nyos Intézetet létesített s ennek igazgatójává dr. Tamás Lajost [...] tagjaivá – többek között – Kelemen Lajost nevezte ki.¹³ Az új intézmény igazgatója beszámolójában leszögezte: „Kelemen Lajos múzeumi és levéltári főigazgató tagsága révén az intézet tagjai Erdély levéltárainak és műemlékeinek legkitűnőbb ismerőjére támaszkodhatnak kutatásaik során.”¹⁴ Szaktudását a legnagyobb haszonnal a Történeti Szakosztály vehette igénybe, melynek munkatervében kiemelt feladatként „az Erdélyre vonatkozó forrásanyag közzététele (középkori és újkori okmánytár, írók munkái)” szerepelt.¹⁵ Az ETI igazgatósága a nyugdíjaztatásból visszahívott („reaktívált”) múzeumi és levéltári főigazgató szakmai tanácsát kérte, tegyen javaslatot erdélyi történeti forráskiadványokra. Tervezetében kerek száz kötetből álló sorozatot indítványozott.¹⁶ Kelemen Lajos megkérdőjelezhetetlen tekintélyét az ETI igazgatójának levele is tanúsítja. „Nagybecsű kívánságodhoz képest mellékelten van szerencsém visszajuttatni Hozzád az erdélyi levéltárakról írt értékes beadványodnak szövegét és annak egy másolatát. Önzetlen fáradozásodért, amellyel intézetünket igen nagy hállára kötelezted, fogadd, kérlek, legmelegebb köszönetemet. A következő év folyamán az Intézet munkásságának ösztönzéseiben bővelkedő beadványod egyik legszilárdabb talpköve lesz.”¹⁷ Az emlegetett talpkövek közé tartozhatott „az Erdélyi Múzeum-Egyesület által 1942-ben kezdeményezett Erdélyi Okmánytár”¹⁸ anyagának összegyűjtése és kötetekké formálódó megteremtése is. Mindezek után magától értetődőnek tekinthető, hogy – egy kortárs hiteles tanú alátámasztásával – a Tamás Lajos vezette Erdélyi Tudományos Intézet és a Kelemen Lajos irányította Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára „1943-ban közös vállalkozásként napirendre tűzte Erdély középkori oklevéltárának kiadását, és megkezdte az előkészítő munkálatokat”.¹⁹ A tervezet megvalósítása érdekében érkezett meg Gyulafehérvárra az ETI igazgatójához idézett levele.

A Tamás Lajos kérését tárgyaló erdély-fehérvári Székeskáptalan – feltételek kiszabása melletti – támogató döntéséről 1943. október 22-én kelt levelében Zomora Dániel nagyprépost²⁰ és Macalik Győző kanonok²¹ tájékoztatta Márton Áron püspököt. 1943. október 23-án Boros József provikárius²² készítette elő az előző levélben jelzett feltételek betartásához kötött püspöki támogató választ. A fennmaradt iratok alapján Tamás Lajos kezdeményezésének megvalósítása anyagi okok miatt torpant meg. Az intézményvezető 1943. november 23-án arról tájékoztatta az ügyben már korábban közvetítést vállaló Sándor Imre püspöki általános helytartót,²³ hogy Bach Arthur gyulafehérvári fényképező nagyon magas díjat, darabonként 1000 lejt kért a 750 oklevél lefényképezéséért. Tamás Lajos áthidaló megoldásként felvetette, jó lenne, ha egy megbízható ember az intézet által biztosított filmanyag segítségével lefényképezné vagy kézzel lemásolná a fontos forrásanyagot. Javaslatát – diplomáciai státusát kihasználva – 1943. november 27-én keltezett levele mellékleteként Sándor Imre Kolozsvárról eljuttatta a romániai székhelyén tartózkodó Márton Áron püspök kezéhez.

A megrekedni látszó ügyet 1944. március 9-én dátumozott, az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára nevében küldött levelével Kelemen Lajos igyekezett kimozdítani a holtpontról. A Gyulafehérvárt őrzött középkori oklevelek – a felmerülő költségek viselésével történő – lefényképeztetésére irányuló szándéka erősíteni kívánta a Tamás Lajos által megfogalmazott kérés jelentőségét. Hihetőleg abban bízott, hogy az általa vezetett intézmény és személyes szakmai hitele biztosíték lehet a magyar közösség érdekében végzendő feladat kétségbe vonhatatlan nemzeti fontosságára. Szándékát – Erdély középkori oklevéltárának megvalósítása mellett – alapvetően az egész életében és teljes munkássága során vallott mentési tevékenység határozhatta meg. Legyen biztosítva az anyag, a további munkálat elsőrendű feltétele. A gyulafehérvári püspökség és benne a pótolhatatlan levéltári anyag külföldi, de jure szövetséges, de facto ellenséges állam területén volt, aminek egyedül szóba jöhető sérülés nélküli megmentési lehetősége annak lemásoltatása, lefényképeztetése lehetett.

(Közbevetőleg megjegyzem, hogy Jakó Zsigmond (1916–2008) történettudós *Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának 1944. évi működéséről* címmel fennmaradt helyzetértékelése megerősítette az előbbi vélekedést. Kolozsvár 1944. június 4-i bombázása után felgyorsultak az események. „Saját anyagunk biztonságba helyezése után minden erővel annak láttunk neki, hogy a háború közelgő veszedelmei elől az er-

délyi történelem legféltettebb forrásaiból minél többet biztosítsunk fényképezés útján. E célból Leica-filmre felvettük Dés, Beszterce város, Beszterce-Naszód vármegye, valamint a kolozsmonostori konvent Kolozsvárott őrzött levéltárának teljes középkori anyagát. Ezzel az újabb akcióval az Észak-Erdély területén vidéki levéltárakban őrzött majdnem minden középkori szöveget sikerült összegyűjtenünk. Így az erdélyi középkori oklevelek kiadását függetlenítettük az egyes levéltárak sorsától, s e fontos munkálatok folytatását a mai zavaros időkben is biztosítottuk.”²⁴

Az erdély-fehérvári Székeskáptalan 1944. április 17-én tartott ülése után Fejér Gerő elnök²⁵ és Macalik Győző kanonok arról tájékoztatták levelükben Márton Áron püspököt, hogy a magas fényképezési költség miatt Tamás Lajos visszalépett, tájékozódni kell, hogy az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára a „kiadások feltüntetése után” fenntartja-e kérését.

A további lépés fonalát a gyulafehérvári aula igyekezett az egyházi diplomácia szabályai szerint megtalálni. A fennmaradt, Sz. 731/1944. jelzetű ügyiratok tanúsága alapján Boros József provikárius, káptalani prelátus és kanonok az oklevelek ügyében egyszerre, 1944. június 21-én levelet intézett Tamás Lajoshoz és Kelemen Lajoshoz is. Miután oklevél-ügyben Tamás Lajos volt az első jelentkező, kötelességszerűen értesítette Kelemen Lajos hasonló tárgyú leveléről, annak teljes szövegének idézésével. Megértését kérve tájékoztatta, hogy miután sem Leica gép, sem kisfilm nem áll a püspökség rendelkezésére, s „a jelen viszonyaink között lehetetlen és gyanús volna ilyen gép és anyag beszerzése”, megoldásul azt tanácsolta, hogy beszélje meg az ügyet Kelemen Lajossal. Amennyiben küldenek fényképezőgépet, filmet és rögzítő keretet, Boér Richárd főgimnáziumi tanár²⁶ „megfelelő honoráriumért” elvállalja a fényképek elkészítését. A provikárius a Kelemen Lajosnak küldött levelében hasonlóképpen összefoglalta az ügy előzményeit, és a másolás kérdésének megoldásához ugyancsak Boér Richárd személyét javasolta. Megoldás-kísérletét azzal egészítette ki, hogy „amennyiben két intézet külön ügyéről volna szó, közösen megállapodhatnak a feltételeink teljesítésében, ami mindkét intézetre nézve 50% kiadáscsökkenést jelentene”.

Időközben az Erdélyi Tudományos Intézet helyzete meggyengült, a központi feladatként megfogalmazott forráskiadás ügye megakadt. Az EIT munkásságáról szóló helyzetértékelésben ennek számonkéréseként fogalmazódott meg a középkori oklevelek összegyűjtésének és feldolgozásának társadalmi, valamint tudományos igénye: „a legsürgősebb népiségtörténeti alapmunkálat: Erdély középkori oklevéltára, legyen az megynkint publikálva, ha az anyag ezt kívánja, vagy akár összesítve, az egész történeti Erdélyt egybefogva, ahogy egy másik elgondolás szeretné. Mi lehet az oka, hogy alig történt még valami e rendkívül fontos forráspublikáció terén?”²⁷

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára – élén Kelemen Lajossal – nem mondhatott le a nemcsak tudományos, hanem nemzetstratégiai szempontból is alapvető fontosságú erdélyi okmánytár összeállításáról. Ennek érdekében a nyugalmazott, de munkavégzésre visszahívott főigazgató irányításával megalakították a Diplomatarium Transylvanicum elnevezésű munkaközösséget.²⁸

Magyarország 1944. március 19-én bekövetkezett megszállása és az azt követő események új helyzetet teremtettek, amelyben sokkal súlyosabb kérdéseket kellett megoldani, mint a gyulafehérvári püspökségen őrzött középkori oklevelek fényképeztetése vagy Erdély középkori okmánytárának kiadása.

Az elodázhatatlan tudományos feladat megoldására a Kelet-Közép- Európában 1989–1990-ben lezajlott társadalmi-politikai változások adtak lehetőséget. Kelemen Lajos egyik legközelebbi munkatársa és tanítványa, Jakó Zsigmond 1997-ben kiadta az *Erdélyi Okmánytár* első, 1023–1300 közötti okmányok gyűjteményes kötetét.²⁹ A több mint fél századdal korábban elvetett magból nehezen cseperedett fa első gyümölcsét azóta még három kötet követte.³⁰

A közléssel Kelemen Lajos levelezésének kiadására szerettük volna felhívni a figyelmet, mely hiteles és adatgazdag forrása lesz az erdélyi magyar művelődéstörténet mostoha körülményei ellenére is magas szintű teljesítményekben bővelkedő 20. századi krónikájának.

Adattár

1.

Zomora Dániel nagyprépost és dr. Macalik Győző kanonok levele Márton Áron püspöknek³¹

Gyulafehérvár, 1943. október 22.

Az erdély-fehérvári Székeskáptalantól

Szám: 121–1943.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!

Dr. Tamás Lajos egyetemi ny. r. tanár Szentmiklósi Ferenc főgimn[áziumi] tanár közvetítésével azzal a kéressel fordult a Székeskáptalanhoz, hogy tudományos kutatások céljából a székeskáptalani levéltár középkori anyagáról fényképmásolatokat készíttethessen saját költségén. Az erdély-fehérvári Székeskáptalan f. é. 21-én tartott ülésében azt a határozatot hozta, hogy az egyházmegyei főtiszt[elendő] Hatóság hozzájárulásával hajlandó a kért levéltári anyagot rendelkezésre bocsátani a következő feltételekkel:

1. Szentmiklósi Ferenc tanárnak egyszerre legfeljebb 5-10 drb. okmány adható ki, amelyekért ő felelősséget vállal;

2. A székeskáptalan részére a végzett munkáért minden lefényképezett okmányról 1-1 fénykép adandó;

3. A fényképlemezeket a székeskáptalani levéltárban raktározzák el legalább letét gyanánt.

Nagyméltóságod hozzájárulását kérve a legmélyebb hódolattal felszentelt kezeit csókoljuk.

Alba Iulia, 1943. október 22.

Zomora Dániel
nagyprépost

Dr. Macalik Győző
kanonok

Nagyméltóságú és főtisztelendő Márton Áron püspök úrnak, Alba Iulia

2.

Sándor Imre püspöki általános helytartó levele Márton Áron püspöknek³²

Kolozsvár, 1943. november 27.

D. a J. Kr.!

3470–1943. sz.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!

Kegyelmes Uram!

Mellékelten másolatban mély tisztelettel megküldöm dr. Tamás Lajos professzor, az Erdélyi Tudományos Intézet igazgatója hozzám intézett levelét és az abban foglaltakra nézve egyes intézkedését kérem.

Felszentelt kezeit mély hódolattal csókolja,
Kolozsvár, 1943. november 27-én,

alázatos szolgája:
Sándor Imre
püspöki ált. helytartó

./ 1

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Márton Áron püspök úrnak Gyulafehérvár
[melléklet]

Tamás Lajos igazgató levele Sándor Imre püspöki általános helytartónak³³
Kolozsvár, 1943. november 23.

Erdélyi Tudományos Intézet
Institutum Scientiarum Transsilvanicum
Kolozsvár, IV Erzsébet-út 21.
Telefon: 10–76.
646/1943. szám.

Másolat.

Főtisztelendő és méltóságos Püspöki Helynök Úr!

Hálás köszönettel vettem Méltóságod szívességét, amivel bizalmas úton hozzám juttatta Szentmiklósi Ferenc gyulafehérvári tanár levelét s az ahhoz kapcsolt gyulafehérvári árajánlatot. Intézetünknek igen nagy szüksége lenne a gyulafehérvári káptalani levéltárban és a Batthyaneum levéltárban őrzött összesen 750 darab középkori oklevél másolatára, illetőleg fényképére, az árajánlat szerint azonban Bach Arthur fényképész darabonként 1000 Leit kér a felvételekért, ami oly nagy összeg, hogy azt intézetünk nem tudja vállalni.

Mély tisztelettel kérem Méltóságodat, hogy amennyiben lehetőség van rá, ugyan-csak bizalmas úton, értesítést küldjön Szentmiklósinak, méltóztassék közölni vele, hogy Intézetünk ilyen módon nem tart igényt a fényképekre, ellenben az iránt érdeklődik, hogy amennyiben megfelelő filmanyagot juttatnánk el hozzá, nem tudná-e valaki megbízható fényképész által a felvételeket elkészíttetni és előhívatni s az előhívott filmet küldeni vissza címünkre? Esetleg nem volna-e valaki középkori oklevelekkel ismerős alkalmas ember, aki az anyag lemásolását vállalná?

Ismételten megköszönve Méltóságod szíves közvetítését, kérem, fogadja őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Kolozsvár, 1943. november 23.

L. S.

Olvashatatlan aláírás s. k.
egyet. ny. r. tanár
igazgató

Főtisztelendő és méltóságos
Sándor Imre úrnak, róm. kat. püspöki helynök,
Kolozsvár

3.

Kelemen Lajos főigazgató levele Márton Áron püspöknek³⁴
Kolozsvár, 1944. március 9.

194–1944. eksz.

Nagyméltóságú Püspök Úr!

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára tervbe vette Erdély teljes középkori oklevelés anyagának fényképekben való összegyűjtését. Az erre irányuló munka máris megkezdődött és szép eredményt ígér. Fontos tudományos érdek fűződnék ahhoz, hogy Levéltárunk a Gyulafehérvárt őrzött középkori oklevelek fényképeihez is hozzájusson. Ezért mély tisztelettel kérem – amennyiben ez lehetséges – méltóztassék az erdélyi székeskáptalan levéltárában és esetleg a Batthyaneumban található eredeti középkori okleveleket 1541-gyel bezárólag Leica-filmre felvéttetni s a filmeket nekünk alkalom adtán elküldeni. A fényképezés költségeit természetesen a Levéltár teljes egészében viseli. Leica-film alatt közönséges 24 x 36 mm méretű kisfilmet értünk.

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem kifejezését
Kolozsvár, 1944. március 9.

Kelemen Lajos
ny. múzeumi és levéltári
főigazgató

Nagyméltóságú és Főtisztelendő
Márton Áron erdélyi megyéspüspök úrnak
Gyulafehérvár

4.

Dr. Fejér Gerő elnök és Dr. Macalik Győző kanonok levele Márton Áron püspöknek³⁵
Gyulafehérvár, 1944. április 17.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök úr!

F. é. 731. sz. leirattal kapcsolatban az erdély–fehérvári Székeskáptalan f. é. ápr. 17-én tartott ülésében elhatározta, hogy a közlépkori okmányok lefényképeztetése ügyében Dr. Tamás Lajos kérésére a közölt feltételek mellett hajlandónak mutatkozott, a fényképek elkészítését azonban a magas költségek miatt visszavonták. Azért szükségesnek véli, hogy mielőtt a munkához hozzáfognának, új kérdés intézendő az Erdélyi Nemzeti Múzeum igazgatóságához, hogy a kiadások feltüntetésé után is kérését fenn tartja-e.

Egyébiránt a legmélyebb hódolattal felszentelt kezeit csókoljuk.

Alba Iulia, Gyulafehérvárt, 1944. április 17.

Dr. Fejér Gerő
elnök

Dr. Macalik Győző
kanonok

A közölt levelek és ügyiratok lelőhelye: Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár I./a 1944, 12. csoport, 1982. doboz.³⁶

■ JEGYZETEK

1. Sas Péter: *Márton Áron erdélyi püspök élete és munkássága*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Bp., 2014. 24–25. (Kárpát-haza könyvek)
2. Uő: *A kolozsvári Szent Mihály egyházközség története (1900–1948)*. Kitekintés az 1989-es romániai politikai és társadalmi változás után. Kolozs-Dobokai Főesperesi Kerület. Kvár, 2017. 295–302. (A kolozsvári Szent Mihály Egyházközség története III.)
3. Uő: *Márton Áron erdélyi püspök élete és munkássága*. 20, 24.
4. Uő: i. m. 105.
5. Uő: i. m. 106.
6. Uő: *Kelemen Lajos élete képekben*. Gloria, Kvár, 2013. 74.
7. Uő: *Egy reneszánsz lelkiületű főpap, Dr. Hirschler József főesperes-plébános*. Verbum, Kvár, 2010. 567–568.
8. Uő: *A Művészeti Szalon (1926–1932) az ismeretterjesztő képzőművészeti képes havilap helye és szerepe*. ME.DOK 2010. 3. 33–40.
9. Kelemen Lajos: *Napló II. (1921–1938)*. Sajtó alá rendezte, szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Sas Péter. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2018. 1936. november 30-iki bejegyzés. 862.
10. Uő: i. m. 863. 1936. november 30-iki bejegyzés.
11. Tamás Lajos (1904–1984) nyelvész, egyetemi tanár. 1936-tól a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem, az általános romanisztikai és román filológiai tanszék tanára, 1940–1944 között a kolozsvári Erdélyi Tudományos Intézet igazgatója.
12. Szentmiklósi Ferenc (1912–1993) középiskolai tanár, tankönyvíró. A marosvásárhelyi és a székelyudvarhelyi Római Katolikus Gimnázium után 1939-től a gyulafehérvári Majláth Főgimnázium tanára.
13. Pesti Hírlap 1940. október 20. 240. sz. 4.
14. Tamás Lajos: *Az Erdélyi Tudományos Intézet*. In: *Erdély magyar egyeteme*. Az erdélyi egyetemi gondolat és a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem története. Szerk. Bisztray Gyula, Szabó T. Attila, Tamás Lajos. Erdélyi Tudományos Intézet, Kvár, 1941. 410.
15. Uő: i. m. 413.
16. A MonumentaTransilvanica sorozatcím alatt három kiadvány jelent meg: Varjas Béla: *XVI. századi magyar orvosi könyv* (1943), Veress Endre: *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése 1556–1580. I–II.* (1944) és Jakó Zsigmond: *A gyalui vártartomány urbáriumai* (1944).
17. Tamás Lajos levele Kelemen Lajosnak. Kolozsvár, 1941. december 19. Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Fond 593.
18. Jakó Zsigmond: *Erdélyi forráskiadás az utóbbi félévszázadban*. Levéltári Közlemények, 2004. 1. 5.
19. Uő: *A középkori okleveles források kutatása Erdélyben*. In: *Erdélyi Okmánytár*. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. I. 1023–1300. Közzéteszi Jakó Zsigmond. Akadémiai Könyvkiadó, Bp., 1997. 28–29.
20. Zomora Dániel (1853–1944) római katolikus pap, 1901-ben a gyulafehérvári székesegyház kano-nokja, 1903-tól általános helynök, nagyprépost.
21. Macalik Győző (1890–1953) római katolikus pap, 1920-ban a kolozsvári Marianum hitoktatója, 1922–1938 között Gyulafehérvárott spirituális és teológiai tanár, 1941-ben kanonok és irodaigazgató.
22. Boros József (1883–1972) római katolikus pap, 1911-től Gyulafehérváron a püspöki aulában titkár, irodaigazgató, 1923-ban kanonok, nagyprépost. 1939-től az Egyházmegyei Alapítványi Hivatal elnöke, 1943-ban provikárius.
23. Sándor Imre (1893–1956) római katolikus pap, 1930-ban Kolozsvárt az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség igazgatója, 1934-ben Székelyudvarhelyt esperes-plébános, 1939-ben Gyulafehérvárt, 1940. októbertől 1945-ig Kolozsvárt püspöki helynök.

24. Jakó Zsigmond: *Az erdélyi levéltárvédelem múltjából*. Erdélyi Múzeum 1994. 1–2. 90–91.
25. Fejér Gerő (1869–1958) római katolikus pap, 1920-tól Gyulafehérváron a teológia rektora és a gyulafehérvári székesegyház kanonokja.
26. Boér Richárd neve ismerős lehetett a kolozsváriaknak. 1929-ben tanárjelöltként a Kolozsvári Római Katolikus Gimnázium cserkészcsapatának rajparancsnoka volt. Neve ismét feltűnt, amikor az Erdélyi Katolikus Népszövetség keretében megalakult a Majláth Kör (a Katolikus Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szakosztálya). 1931–1937 között, Márton Áron szakosztályelnöksége idején, az 1930/31. és 1931/32. tanévben a kolozsvári egység, ún. kúria diáktisztikarának tagja volt. Gyulafehérváron tanársága mellett jegyzőként az Egyházmegyei Tanács (régiben Erdélyi Római Katolikus Státus) Igazgatótanácsának világi tagja. Márton Áron köréhez tartozását erősíti, hogy az általa szerkesztett *Erdélyi Iskola* folyóiratban publikált.
27. Míkecs László: *Új erdélyi tudomány*. Jegyzetek az Erdélyi Tudományos Intézet működéséhez. Erdélyi Múzeum 1944. 3. 516.
28. A munkaközösség tagjai: Valentiny Antal, Entz Géza, Jakó Zsigmond és Bodor András. Jakó Zsigmond: i. m. 93.
29. *Erdélyi Okmánytár*: Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. I. 1023–1300. i. m.
30. *Erdélyi Okmánytár*: Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. II. 1301–1339. Magyar Országos Levéltár, Bp., 2004; *Erdélyi Okmánytár*: Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. III. 1340–1359. Magyar Országos Levéltár, Bp., 2008; *Erdélyi Okmánytár*: Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. IV. 1360–1372. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp., 2014.
31. Gépirásos levél autográf aláírásokkal. Az ügyiraton lévő megjegyzések: „Székeskáptalani levéltári fényképmásolatokért Dr. Tamás Lajos. Sz. 731/1944. Ft. Székeskáptalan H. F. é. 121. sz. felterjesztéssel kapcsolatban hozzájárulok, hogy a jelzett feltételek mellett a székeskáptalani levéltár kért okmányai rendelkezésre bocsáttassanak. AJ, 1943. okt. 23. Boros provicarius, Gruber.”
32. Gépirásos levél autográf aláírással.
33. Gépirásos levélmásolat.
34. Gépirásos levél autográf aláírással A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM ÉS AZ ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA fejleces levélpapírján, az ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM LEVÉLTÁR 1859 bélyegzőlenyomattal. Az ügyiraton lévő megjegyzések: „Sz. 731. Székeskáptalani és Batthyaneumi okmányok fényképmásolataiért Erd. Nemz. Múzeum Könyvtára. Sz. 2556/943. Ft. Székeskáptalannak H. Batthyaneumi intézet ft. igazgatóságának H. Másolatban további eljárás végett megküldöm az Erd. Nemzeti Múzeum és Levéltár ny. főigazgatójának levelét. AJ Gfv. 944. ápr. 3. Gruber.”
35. Gépirásos levél autográf aláírásokkal. Az ügyiraton lévő megjegyzések: „Sz. 731. / 18. IV. 944. Székeskáptalani és Batthyaneumi okmányok fényképmásolataiért Erd. Nemz. Múzeum.” és „PÜSPÖKI HELYTARTÓSZÁG KOLOZSVÁR, MAJÁLIS UTCA 9. SZ. TELEFON: 37–86. bélyegzőlenyomattal.”
36. Itt köszönöm meg Vass Csongor gyulafehérvári levéltáros szíves segítségét.

